

УДК 330.322.001.76

Ніколаєнко Ю.В.

кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів і банківської справи
Чернігівського національного технологічного університету

БАНКІВСЬКЕ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ

BANK FINANCING OF INNOVATIVE CENTERS

АНОТАЦІЯ

У статті на підставі системного підходу використано методи економічного, фінансового та управлінського аналізу проблем і особливостей банківського кредитування інноваційних центрів. Виявлено основні проблеми участі банків у кредитуванні інноваційної діяльності та запропоновано шляхи їх подолання. Вказано перспективи співпраці комерційних банків та інноваційних центрів. Наголошено на необхідності активної участі держави у створенні сприятливих умов для банківського кредитування інноваційної сфери.

Ключові слова: інноваційні центри, комерційні банки, банківське кредитування, державне гарантування, сек'юритизація, облік цінних паперів.

АННОТАЦІЯ

В статье на основе системного подхода использованы методы экономического, финансового и управленческого анализа проблем и особенностей банковского кредитования инновационных центров. Выявлены основные проблемы участия банков в кредитовании инновационной деятельности и предложены пути их преодоления. Указаны перспективы сотрудничества коммерческих банков и инновационных центров. Отмечена необходимость непосредственного участия государства в создании благоприятных условий для банковского кредитования инновационной сферы.

Ключевые слова: инновационные центры, коммерческие банки, банковское кредитование, государственное гарантирование, секьюритизация, учет ценных бумаг.

ANNOTATION

The research of the role of commercial banks in financing innovative centers in Ukraine is the basic task of the article. The dialectical method and approach of the systems are methodological basis of research. The methods of economic, financial and administrative analysis of problems and features of the bank crediting of innovative centers are used on the basis of approach of the systems. The basic problems of banks' participation in crediting of innovative activity are found out and the ways of their overcoming are offered. Prospects of collaboration of commercial banks and innovative centers are indicated. It is marked on importance of participation of the state in creation of favourable terms for the bank crediting of innovative sphere.

Keywords: innovative centers, commercial banks, bank crediting, state guarantee, securitization, account of securities.

Постановка проблеми. Однією з найгостріших і найскладніших проблем створення й функціонування технопарків та інших інноваційних структур ринкового типу є джерела фінансування. Як свідчить зарубіжний досвід, витрати на створення технопарків можуть бути різними, їх розмір залежить від спеціалізації технопарків, їх розмірів, ступеня ризику і країни, де вони створюються. До основних джерел фінансування інноваційної діяльності відносять власні кошти інноваційних структур (амортизаційні відрахування, внутрішні резерви, кошти інноваційного фонду); інвестиційні

(внески іноземних та вітчизняних інвесторів), кредитні (кредити банків, фінансовий лізинг) та бюджетні ресурси державного та місцевого рівнів [1, с. 369].

Банківське кредитування розглядається як теоретично важливий метод фінансування інноваційної діяльності зазвичай у країнах, які нещодавно перейшли до ринкової економіки і в яких є нерозвинутий фондовий ринок та пов'язана з ним інфраструктура. Разом з тим необхідно відмітити, що комерційні банки за своєю сутністю не схильні до високих ризиків, що супроводжують інноваційне кредитування. Загальноприйняті умови надання кредитів передбачають достатню кредитоспроможність позичальника, його гарну кредитну історію, чіткий розрахунок окупності проекту та грошових потоків, наявність надійного забезпечення. Все це здебільшого відсутнє у інноваційних структурах, таких як технопарки, бізнес-інкубатори та венчурні фірми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансового забезпечення інноваційної діяльності та підвищення її активності протягом останнього десятиліття широко досліджується сучасними науковцями. Це питання розкривається у працях Алімова О.М., Амоші О.І., Возняк Г.В., Гальчинського А.Р., Геєця В.М., Зимовець В.В., Ільної К.І., Кабанова А.І., Колодзєва О.М., Крупки М.І., Новикової Н.І., Федулової І.В. та ін. Головним аспектом даних досліджень є стан інноваційної діяльності, джерел і способів її фінансування за сучасних умов інтеграції економіки України у світове господарство. Незважаючи на існуючі напрацювання науковців у сфері теорії і практики фінансування інновацій, окремі питання дослідження впливу фінансування інновацій на їх розвиток в Україні носять суперечливий характер і залишаються недостатньо розкритими.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на те, що проблеми активізації інноваційної діяльності вимагають термінового розв'язання, українські науковці здійснюють численні дослідження у цьому напрямі і стверджують, що суттєві структурно-технологічні зрушення на основі розвитку інноваційного процесу, ринкової та інформаційно-комунікаційної інфраструктури вимагають потужного фінансового забезпечення.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану фінансування інноваційних центрів в Україні, зокрема, ролі комерційних банків у даному процесі та виявленні перспектив подальшої їх співпраці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переважну частку у структурі джерел фінансування інновацій в Україні займає самофінансування, тобто фінансування за рахунок власних фінансових ресурсів. Це пояснюється декількома причинами: по-перше, неможливістю спрямувати велику частину чистого прибутку на фінансування інновацій унаслідок того, що існують й інші напрями його використання (виплата дивідендів, формування резервного фонду, приріст оборотного капіталу та ін.); по-друге, кризові явища в економіці країни та їх наслідки призводять до того, що велика кількість підприємств у кризові та посткризові періоди працює збитково та відчуває нестачу власних фінансових ресурсів навіть для фінансування поточної діяльності; по-третє, унаслідок існування високого ступеня невизначеності та неможливості точно спрогнозувати очікувані результати від інноваційної діяльності більшість власників підприємств не бажає ризикувати, уникаючи залучення власного капіталу в інноваційну сферу, та перекладає частину цих ризиків на інші суб'єкти інноваційної діяльності.

Аналіз динамічних змін у структурі джерел фінансування інновацій в Україні дозволяє визначити, що особливо в останні роки активізувався процес залучення коштів іноземних інвесторів та інших джерел фінансування інноваційної діяльності, до яких відносяться кредитування комерційними банками, лізинг, залучення коштів міжнародних організацій та іноземних венчурних фондів та ін.

Одним з важливих джерел фінансового забезпечення інноваційної діяльності є банківське кредитування. Переваги активного залучення банківського кредитування в процесі інноваційного розвитку не є перебільшеними. Суб'єкти інноваційної діяльності отримують можливість у будь-який момент оперативного мобілізувати додаткові грошові ресурси, необхідні для вирішення поточних і довгострокових господарських потреб, що, у свою чергу, дозволяє кредиторам перетворити вільні кошти в дохідні активи. Взаємовигідна співпраця банків та інших суб'єктів інноваційного процесу супроводжується такими перевагами: значно зменшується обсяг так званих «інформаційних витрат»; зменшується обсяг змінних витрат; збільшується можливість оперативного отримувати довгострокові кредити.

Головним стримуючим чинником формування інноваційного розвитку є поглиблення розриву між реальною інноваційною економікою та банківськими інститутами. Основи цього процесу були сформовані за часів Радянського Союзу та поглиблені кризовими явищами в українській економіці на початку 90-х ро-

ків ХХ ст. За часів становлення незалежності України ряд банків до своїх статутів включили пункт про участь у фінансуванні інноваційної діяльності. Зокрема, це такі акціонерні інноваційні банки, як «Укрінбанк», «Інтелект» та ін. За їх участю передбачалось надання інноваційних кредитів після відповідної експертизи інноваційних проектів. Серед форм участі банків в інноваційних проектах – дольове фінансування, надання фінансово-посередницьких послуг, організація спільних виробництв, цільове фінансування досліджень і розробок, лізингові операції тощо [2]. Але нестабільність економіки і відсутність достатніх гарантій повернення інноваційних кредитів обумовили їх високий фінансовий ризик, а звідси і не вигідність для банків таких операцій. Це, у свою чергу, поглиблює проблему оновлення основних фондів наукової сфери.

Оскільки інвестиційна діяльність є першочерговим завданням інвестиційних банків, їм належить більш вагома роль у венчурному фінансуванні. У ролі інвесторів венчурної діяльності інвестиційні банки беруть участь у формуванні регіональних венчурних фондів через розгалужену мережу філіалів; у формуванні інвестиційних фірм венчурного капіталу; як партнер з обмеженою відповідальністю беруть участь у фондах-партнерствах тощо.

Вітчизняні науковці [3] визначають три основні функції комерційних банків у процесі фінансування інноваційної діяльності, а саме:

- 1) кредитування незавершених наукових розробок і досліджень на замовлення;
- 2) за дорученням замовників проекту контролювати хід і якість робіт та відповідати за цільове та ефективне використання виділених коштів.

У даному випадку банк виступає проміжною ланкою між державою (в особі відомства, спеціалізованого фонду чи іншого джерела), фінансовими джерелами забезпечення проекту та підприємством-виконавцем. Основною метою даної операції є отримання банком комісійної винагороди за свої послуги у вигляді визначеного відсотка від обсягу фінансування. У ст. 17 Закону України «Про інноваційну діяльність» зазначено: суб'єктам інноваційної діяльності для виконання ними інноваційних проектів може бути надана фінансова підтримка шляхом повної чи часткової компенсації (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів [2];

- 3) виступати в ролі інвестора, тобто вкладати власні фінансові ресурси у той чи інший інноваційний проект.

Механізм реалізації двох останніх функцій досить ускладнений, оскільки йдеться вже не просто про фінансування інноваційної діяль-

ності, а про проектне фінансування – форму банківського інвестування, в рамках якої банк прямо або опосередковано бере участь в управлінні проектом. Опосередкована участь банку в управлінні проектом обмежується відповідними пунктами кредитної угоди. А у випадку прямої участі банку він виступає одним із засновників проекту і розподіляє проектні ризики між інвесторами або цілком приймає їх на себе. У рамках механізму проектного фінансування банк виконує ряд таких додаткових функцій:

- формування проектної документації (пакета технічних, юридичних, фінансових документів);

- комплексна оцінка основних ризиків проекту, підготовка плану заходів щодо управління ризиками;

- участь у обранні засновників та учасників проектної компанії, додаткових приватних кредиторів у рамках банківських консорціумів або синдикатів, міжнародних фінансово-кредитних інститутів;

- участь у підготовці установчих юридичних документів, а також договорів, угод, контрактів, гарантійних листів тощо, в їх експертизі, контроль реалізації договорів і угод;

- безперервний та всебічний контроль реалізації проекту, здійснення моніторингу ризиків, аналіз звітів про виконання роботи від учасників проектної діяльності, інспектування будівельного майданчика та об'єкта, участь у випробуваннях та прийнятті об'єктів тощо.

В основі проектного фінансування лежить особливий спосіб кредитування, чітка схема надходження реальних грошових, спеціальна система виявлення і розподілу проектних, фінансових, технічних, політичних та інших ризиків між усіма сторонами, що беруть участь у процесі [4]. Головним інвестором і організатором проекту в рамках проектного фінансування, як правило, виступає комерційний банк.

Спираючись на світовий досвід в умовах розвиненої ринкової економіки, саме комерційні банки мають виконувати роль організаторів інноваційних проектів та фінансувати розвиток діяльності інноваційних центрів. Комерційні банки здатні відігравати вирішальну роль у мобілізації фінансових інвестиційних ресурсів, виступаючи фінансовими гарантами вжитих інвестиційних заходів.

Фінансові системи розвинутих країн мають певні регіональні особливості у фінансуванні інноваційної діяльності. Науковці виокремлюють «американську модель» фінансового ринку та «банківську модель». Американська модель притаманна таким країнам, як США, Канада, Австралія тощо. Дана модель, яку також називають «ринково орієнтовано» або «з широкою участю», передбачає домінування на фінансовому ринку небанківських посередників та високим рівнем розвитку фондового ринку. Банківська, або ж «континентальна», модель характерна для Європи, Японії. За такої моде-

лі саме банки надають основний обсяг фінансових послуг і характеризуються високим рівнем універсалізації. При цьому фондовий ринок є менш розвинутим.

Фінансування інноваційних процесів на засадах повернення вкладених коштів здійснюється на стадії впровадження у виробництво результатів закінчених науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, науково-технічних розробок. Механізмом поворотного фінансування і відповідними послугами може бути: позика, кредит, лізинг, сумісна (спільна) діяльність, фінансова інвестиція [5, с. 281].

Для активізації фінансових установ при кредитуванні інновацій доцільним є встановлення пільгових ставок оподаткування для операцій з довгостроковими кредитами в інноваційну сферу. В останні роки діяльність комерційних банків та інших фінансових установ в інноваційній сфері дещо активізувалася. Вони не лише кредитують інноваційну діяльність підприємств, а й самі є носіями інновацій.

Фінансовий лізинг є однією з найбільш поширених форм фінансування технопарків за кордоном, тоді як українські технопарки потерпають від браку коштів на фінансування інноваційної діяльності.

Лізинг в нашій країні є ще нерозвиненим, та причиною цього є відсутність передумов для його розвитку. Сучасний стан вітчизняної економіки характеризується фінансовою нестабільністю, що ускладнюється рівнем зносу основних засобів, який становить у середньому 50%, а в інноваційній діяльності – 60 та більше відсотків. Ці підприємства переважно збиткові або малорентабельні, а через це не мають ні власних коштів, ні можливості одержати кредити на оновлення обладнання. Саме тому лізинг для наших підприємств є самим оптимальним способом придбання необхідного обладнання [6, с. 41].

Тому лізинг і для банків – це перспективний напрямок діяльності. Такі банки, як «Райффайзен банк Аваль», «Укрсіббанк» та ін., вже створили свої дочірні лізингові компанії. Більшість лізингових угод в Україні фінансується за рахунок іноземних суб'єктів (виробників) та лише незначна частина – за рахунок залучення вітчизняного капіталу.

Інноваційний лізинг може бути визначений як спосіб інвестування, що забезпечує інноваційну діяльність або просування інноваційного продукту на ринок. У цьому випадку мова йде про традиційну форму лізингу, раніше відому в практиці, але володіє дещо іншими рисами завдяки інноваційності реалізованого за допомогою лізингу продукту або діяльності. Таким чином, лізинг у даному випадку несе на собі ознаку інновацій, і тому, розглядаючи його як нетрадиційний спосіб фінансово-кредитного забезпечення інноваційної діяльності, його можна визначити як «інноваційний лізинг». Дана форма інноваційного лізингу з'являється на

ринку лізингових послуг у момент появи самого інноваційного продукту [7, с. 35].

Висновки. Одним з найсуттєвіших недоліків фінансування інноваційних проектів комерційними баками є те, що безпосередньо банківські кредити не можуть бути джерелом фінансування інноваційних проектів. З одного боку, це пов'язано з високою ціною на банківські ресурси, з іншого – з високим ризиком збитковості інноваційних проектів, що не мотивує підприємців входити у запозичення.

Подолання проблеми можливе через розв'язання існуючих суперечностей в трьох основних напрямках: підвищення інтересу банків до операцій в інноваційній сфері; зменшення ризикованості банківських операцій в інноваційній сфері, що може бути реалізовано через підготовку спеціалістів з інноваційного кредитування й запровадження внутрішніх банківських інновацій в операційну діяльність та процеси управління; зниження ціни банківських кредитів для потреб інноваційного сектору [8, с. 158].

Роль держави в регулюванні банківського кредитування інноваційних процесів полягає у створенні сприятливого економічного клімату для їх здійснення і стимулюванні активної і ефективної взаємодії між наукою та виробництвом. Тому завданнями держави є:

- створення стимулюючих умов для співпраці фінансових інститутів і інноваційних центрів;
- розвиток науки, підготовка наукових та інженерних кадрів високого рівня кваліфікації (науково-технічна інфраструктура);
- державні замовлення на проведення науково-технічних досліджень;
- ефективна та лояльна податкова, бюджетна та інвестиційно-інноваційна політика;

- удосконалення і розширення нормативно-правової бази у регулюванні інновацій [9, с. 53].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Олієвська М.Г. Основні джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств регіону / М.Г. Олієвська // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 368–375.
2. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.06.2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.
3. Пересада А.А., Майорова Т.В. Управління банківськими інвестиціями : [монографія] / А.А. Пересада, Т.В. Майорова. – К. : КНЕУ, 2005. – 388 с.
4. Гузенко О.П. Проектне фінансування : [навч. посіб.] / О.П. Гузенко. – Львів : Магнолія, 2008. – 336 с.
5. Унінець-Ходаківська В.П. Ринок фінансових послуг: теорія и практика : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О.І. Унінець-Ходаківська, О.А. Лятанбор ; 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
6. Каменєва М.В. Лізинг як ефективний інструмент стимулювання інновацій / М.В. Каменєва // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць. – 2010. – Т. 3. – С. 40–45.
7. Шкробот М.В. Лізинг як інструмент інвестування в інноваційний розвиток підприємства / М.В. Шкробот // Ефективна економіка. – 2012. – № 8. – С. 34–40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua>.
8. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : [монографія] / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. – К. : КНЕУ, 2001. – 538 с.
9. Бушув В.Л. Банківське кредитування як інструмент фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємства / В.Л. Бушув // Донбасс-2020: перспективи розвитку глазами молодых ученых : сб. науч. трудов. – Донецьк : ДНТУ, 2009. – С. 54–58.